

Podiplomska šola ZRC SAZU, Primerjalni študij idej in kultur, modul Kulturna zgodovina
Likovna umetnost in nacionalsocialistična kulturna politika v Mariboru v letih 1941–1945

Anja Iskra

Mentor: prof. dr. Oto Luthar

Somentorica: izr. prof. dr. Marjeta Ciglencečki

Maribor je po napadu sil osi na Kraljevino Jugoslavijo in razkosanju slovenskega ozemlja med štiri okupatorje postal središče začasne pokrajinske upravne enote Spodnja Štajerska (*Untersteiermark*). Glavni cilj nemške okupacijske politike je bila formalnopravna priključitev tega ozemlja k Štajerski, kar bi izvedli po organizacijski uskladitvi in odstranitvi t. i. nezaželenih elementov s Spodnje Štajerske. Nemci so v skladu s svojimi cilji na Spodnjem Štajerskem začeli izvajati strogo raznarodovalno politiko, pri čemer je šlo tudi za načrtno uničenje kulture slovenske etnične skupine oz. etnocid. Pomembno vlogo v germanizaciji obravnavanega območja je tako imela nemška kulturna politika, ki doslej v umetnostnozgodovinski stroki še ni bila deležna poglobljene raziskave.

V doktorski disertaciji je na podlagi ohranjenega arhivskega gradiva analizirana in predstavljena nemška nacionalsocialistična kulturna politika v Mariboru oziroma na Spodnjem Štajerskem v letih med 1941 in 1945. Raziskava se osredotoča zlasti na dva fenomena okupacijske kulturne politike, v okviru katerih lahko razumemo nemške politične interese na obravnavanem območju. Prvi se kaže v organizaciji likovnega življenja, drugi v plenjenju kulturne dediščine.

S pomočjo do sedaj neraziskanega arhivskega gradiva je v disertaciji predstavljena spodnještajerska oz. mariborska likovna produkcija, hkrati pa tudi razstavna politika, likovna kritika in umetniško povezovanje v času nemške okupacije. Mariborsko umetniško življenje je bilo od 15. aprila 1942 organizirano znotraj mariborske podružnice graškega Združenja štajerskih umetnikov in ljubiteljev umetnosti (*Kameradschaft Steirischer Künstler und Kunstfreunde*), ki ga je vodil mariborski slikar Pipo Peteln, siceršnji vodja mariborskega mestnega kulturnega urada in vodja kulturnega urada zveznega vodstva Štajerske domovinske zveze, edine dovoljene politične organizacije na Spodnjem Štajerskem. Mariborska podružnica združenja je delovala po graškem statutu združenja, v katerem je bilo od umetnikov zahtevano, da se udeležujejo v skladu z nacionalsocialističnim svetovnim nazorom. Tako kot v Gradcu so tudi znotraj mariborske podružnice združenja delovale štiri skupine: za likovno umetnost, književnost, glasbo in gledališče. Poleg rednih članov, umetnikov, je imelo združenje tudi izredne člane, ljubitelje umetnosti, ki so s finančnimi prispevki podpirali umetnike in njihovo

delo. Skupina za likovno umetnost, ki jo je vodil Pipo Peteln, je imela še 21 drugih članov, spodnještajerskih umetnikov. Člani mariborske podružnice združenja so razstavljali predvsem v Mariboru, Celju in na Ptuj, razstave pa so v nekaterih primerih potekale sočasno s političnimi proslavami. V Mariboru se je v času nemške okupacije mesta zvrstilo vsaj trinajst razstav, večina razstav pa je bila prodajne narave, pri čemer je ob nakupu umetniškega dela združenju pripadlo 10 % prodajne cene. Mariborska podružnica Združenja štajerskih umetnikov in ljubiteljev umetnosti je obstajala in delovala v tesni povezavi s Štajersko domovinsko zvezo. Imela je nalogo krepljenja štajerske pripadnosti pri umetnikih in gledalcih, hkrati pa so takratne razstave na Spodnjem Štajerskem želele pokazati, da tu živeči in delujoči umetniki sooblikujejo nemško kulturo, saj naj bi ji od nekdanj pripadali. Umetnost oziroma kultura sta bili tako podvrženi politizaciji oziroma ideološki instrumentalizaciji in bili kot takšni s strani nemških nacionalsocialističnih oblasti uporabljeni za upravičenje in legitimacijo okupacije in načrtovane priključitve tega območja k Tretjemu rajhu.

Nacistična kulturna politika na Spodnjem Štajerskem se je po drugi strani kazala tudi v njihovem odnosu do tamkajšnje kulturne dediščine. V okviru nacističnega ideološkega dokazovanja, da je kultura Spodnje Štajerske nemška kultura, moramo razumeti tudi njihova prizadevanja za t. i. zavarovanje predmetov kulturne dediščine, za katerimi so v resnici stale zaplembe. Do novembra 1941 so bile zaplembe umetniških predmetov na Spodnjem Štajerskem predvsem v domeni urada pooblaščenca državnega komisarja za utrjevanje nemštva, takrat pa je šef civilne uprave v Mariboru odobril, da se znotraj tega urada ustanovi podružnica generalnega varuha za varstvo kulturnih dobrin za Spodnjo Štajersko (*Generaltreuhänder für die Sicherstellung der Kulturgüter – Zweigstelle Untersteiermark*), ki je pod pretvezo varovanja izvrševala tudi zasege umetnin deportirancev, Judov, emigrantov in drugih tako imenovanih sovražnikov nemške oblasti. V doktorski disertaciji so natančno predstavljeni proces ustanavljanja spodnještajerske podružnice, posamezniki in institucije, ki so bile vpletene v pljenje kulturnozgodovinskih predmetov, ter pravna podlaga, ki je to omogočala. Pooblaščenca omenjenega urada Johannes Wilhelm Dettenberg in Kurt Federlin sta v okviru svojega dela potovala po spodnještajerskih okrožjih in popisovala različne kulturnozgodovinske predmete, pri tem pa sta nekatere zasežene predmete prepeljala v spodnještajerske muzeje ali posebne zbirne centre, druge pa zavarovala in pustila na prvotnih lokacijah. Zasegi na območju Spodnje Štajerske so bili preko mnogih posameznikov in uradov hkrati vpeti v široko razpredeno mrežo nacističnega pljenja v različnih evropskih regijah.